

Др Андреј Л. Шемјакин,
Институт славјановедения РАН, Москва

УДК 93/94 Јовановић М.
93/94:929 Јовановић М.
94(479):930(497.11)

Мирослав Јовановић и Русија: људи, теме, публикације

Апстракт: У раду су изложени резултати дугогодишњег рада историчара Мирослава Јовановића на пољу друштвене историје Русије и руско-српских односа. На основу радова које је М. Јовановић публиковао у Русији и о Русији и Русима, као и на основу својих сећања, аутор осветљава обим и квалитет историографског доприноса М. Јовановића, као и јединствен положај и висок углед који је тај научник уживао међу руским и српским колегама.

Кључне речи: Русија, Србија, имагологија, друштвена историја, стереотипи.

Још, заправо, није ни почела 2014. година, када је из Београда стигла тужна вест – 8. јануара у 52. години живота изненада је преминуо наш српски колега и стари пријатељ, професор београдског Универзитета, доктор историјских наука, Мирослав Јовановић. Напустио нас је у пуном замаху, у напону стваралачких снага, пошто је много постигао¹ и пуно урадио², због чега је било основа да се од њега очекује још резултата. И ми смо нестрпљиво чекали наставак наше већ доста дуге сарадње у оквиру заједничких планова. Сада су те намере „напола“ нестале, али ми ћемо обавезно довршити све што смо започели заједно – без њега, али у спомен на њега.

¹ Почео је да ради на Одељењу за историју Филозофског факултета Београдског универзитета 1989. године и за четврт века прошао је пут од асистента до редовног професора. Осим тога, био је оснивач и директор Центра за руске студије и Центра за савремену историју Балкана на Филозофском факултету Београдског универзитета.

² За 25 година (од 1989, када се појавила његова прва публикација (Јовановић, Мирослав, „Руски архив и фашизам“, *Историја 20. века*, 1989, 1–2, стр. 169–197) Мирослав Јовановић је објавио осам монографија и око 80 научних чланака на разним језицима; такође је приредио 10 зборника докумената и чланака.

* * *

Мирослав Јовановић је у Србији био један од најугледнијих стручњака за историју Русије (СССР-а)³, југословенско-совјетске и руско-српске односе (на микро- и макро- нивоу⁴), као и за методологију њиховог проучавања⁵; он је такође најзначајнији истраживач феномена руске емиграције на Балкану у свим његовим „димензијама“⁶, поред осталог и кроз призму сусрета и упознавања две сродне, али различите културе.⁷

Стално присуство Мирослава Јовановића у руском научном простору јесте сведочанство о признавању његовог значаја од стране руских колега и, услед тога, о сталној потражњи за његовим студијама у Русији. Више пута је одржао предавања по позиву на Историјском факултету Московског универзитета „Ломоносов“ (на основу уговора о заједничкој сарадњи), у МГИМО⁸ (са којим је његов Центар за Русију такође потписао уговор) и РИСИ⁹, где га је често позивао директор Института, генерал Олег Решетников. Одржавао је тесне везе са Институтом за славистику Руске академије наука, учествујући на нашим конференцијама и публикујући своје радове у нашим издањима.¹⁰ Био је члан међународне редакције познатог периодичног издања *Русский сборник* (који воде колеге Олег Ајрапетов и Модест Колеров), где не само да је сам

³ На Одељењу за историју Филозофског факултета предавао је Друштвену историју СССР-а и Русије.

⁴ Видети, на пример, његову последњу синтетичку монографију: Јовановић, Мирослав, *Срби и Руси. 12–21 век (историја односа)*, Београд 2012, и знатно ранији чланак на конкретну тему: Исти, „Србија и Руско-јпонска војна. Один забытый эпизод (добровольные пожертвования в пользу русских раненых)“, *Русско-японская война 1904-1905. Взгляд через столетие*, (Отв. ред. О.Р. Айрапетов), Москва 2004, стр. 555–569.

⁵ Видети, на пример, његове недавне радове: Ђованович, Мирослав, „Между одноплеменностью и враждой: Сербия и Россия в 1804–1878 гг. – политика, традиция и перцепция“, *Славянский альманах*, 2011, Москва 2012, стр. 64–85; Исти, „Сербско-русские или русско-сербские связи и отношения: один, два (три) возможных дискурса и восприятия“, *Историки-слависты МГУ*, Кн. 9. Исследования и материалы, посвященные 75-летию со дня рождения В.А. Тесемникова, Москва 2013, стр. 12–28.

⁶ Ђованович, Мирослав, „Россия в изгнании. Границы, масштабы и основные проблемы исследования“, *Русская эмиграция в Югославии*, Москва 1996, стр. 27–45; Исти, *Русская эмиграция на Балканах. 1920–1940*, Москва 2005.

⁷ Ђованович, Мирослав, „Русской песне тесно под южным небом, ей нужно пространство, высокое небо...“. Образ Балкан в восприятии русских беженцев. 1920–1940“, *Человек на Балканах глазами русских*, (Отв. редакторы Р.П. Гришина, А.Л. Шемякин), Санкт Петербург 2011, стр. 246–276. (даље: Ђованович, М., „Русской песне...“)

⁸ Московски државни институт међународних односа Министарства иностраних послова Русије.

⁹ Руски институт за стратешка истраживања, Москва.

¹⁰ Ђованович, М., „Русской песне...“; Исти, „Между одноплеменностью и враждой: Сербия и Россия в 1804–1878 гг. – политика, традиция и перцепция...“

објављивао текстове¹¹, него је пружио могућност и својим ученицима да изађу на научно поље на руском језику, што је за неке од њих био прави „пасош за живот“.¹² Додајмо и то да је учествовао у два запажена зборника, које је приредио колега Ајрапетов поводом 100-годишњег јубилеја Руско-јапанског рата и 90-те годишњице Првог светског рата.¹³

Мирослав Јовановић са колегама Јуријем Борисјонком и Андрејем Шемјакиним, 2000.

Мирослав је био и један од најомиљенијих страних аутора у историјском часопису *Родина*, (који је био врло близак Институту за славистику); такође – био је заслужни „ветеран“ тог часописа, који је први пут прешао праг редакције још док се налазила у улици Воздвиженка, средином деведесетих

¹¹ Јованович, Мирослав, „Идея лихорадочная и дутая: манифест 'Михаила Александровича' (несостоявшийся эпизод гражданской войны), *Русский сборник. Исследования по истории России XIX-XX*, Т. I. Москва 2004, стр. 221–227; Исти, „Сербия (Югославия) между большевиками и белыми генералами, или о дипломатическом признании Колчака“, *Русский сборник...* Т. II, Москва 2006, стр. 293–312; Исти, „Русский научный институт в Белграде (1928–1941): обзор организации и деятельности“, *Русский сборник...* Т. X, Москва 2011, стр. 336–360.

¹² Милорадович, Горан, „Подарки Сталина (тематика югославского художественного фильма 1945–1955 гг.)“, *Русский сборник...* Т. I, стр. 313–334; Милорадович, Горан, „Роман Замятина 'Мы': между историей и утопией“, *Русский сборник...*, Т. IV. Москва 2007, стр. 170–197; Пилипович Р, „Сербы в богословских учебных заведениях России во второй половине XIX века – мнение царского дипломата“, *Русский сборник...* Т. XIV, Москва 2013, стр. 96–153.

¹³ Јованович, Мирослав, „'Умереть за Родину': Первая мировая война или столкновение 'обычного человека' с тотальной войной“, *Последняя война Императорской России* (Отв. ред. О.Р. Айрапетов), Москва 2002, стр. 136–157; Исти, „Сербия и Русско-японская война. Один забытый эпизод (добровольные пожертвования в пользу русских раненых)“...

година.¹⁴ Тамо смо га одвели да се упозна са колегом Јуром Борисјонком – тада помоћником уредника часописа. И кренуло је! Укупно је Мирослав Јовановић објавио у *Родина* осам чланака (2000, 2001, 2002, 2003, 2006, 2006, 2010, 2012).¹⁵ И управо њему припада чувена формулација: „Родина није само часопис – то је институција“, која је изречена 2001. године, после изласка тематског броја „Словенски свет“, чему је Мирослав, са српске стране, значајно допринео. Затим су следили специјални бројеви „Русија и Србија“, где је он био коредатор (2003), „Русија и Црна Гора“ (2006), поновљено издање „Словенског света“ (2006), тематски „Дунавски број“ (2010). Последњи његов чланак у том часопису-институцији (опет у оквиру блока „Россия и Сербия“) појавио се сасвим недавно – у новембру 2012. године.

Поред свега осталог, Мирослав Јовановић је упознавао руску научну јавност са стварним стањем у његовој земљи, као и са узроцима тог стања. То је увек чинио на *рационалан* начин, као професионалац, што често недостаје описима савремене Србије у руској „научној“ литератури, где је одавно присутнији манир фудбалског навијања, него приступ правих научника. Реч је о зборнику *Сербия о себе*, који је изашао у Москви 2005. године¹⁶ – уз помоћ колега Ајрапетова и Колерова.

* * *

Сво то искуство омогућило му је да потпуно „наоружан“ (т.ј. фактографски и методолошки одлично припремљен) приступи новом великом пројекту *Срби о Русији и Русима. Од Елизавете Петровне до Владимира Путина*,¹⁷ а његова

¹⁴ Од 1996. године редакција *Родине* налазила се на Новом Арбату, бр. 19.

¹⁵ Јованович, Мирослав, „На охроне југославских рубезеј: русские гвардейцы в Королевстве СХС“, *Родина*, 2000, 11. стр. 98–99; Исти, „Как братья с братьями. Русские беженцы на сербской земле“, *Родина*, Январь-февраль 2001. Специальный номер „Славянский мир“, стр. 144–148; Исти, „Поколение чужбины. Дети русских эмигрантов на Балканах в 1920-1940-е годы“, *Родина*, 2002, 3, стр. 76–78; Исти, „Ось Белград-Омск. Почему король Александр признал Колчака“, *Родина*, 2003, 10. Специальный номер „Россия и Сербия: веки истории“, стр. 192–194; Исти, „Русские высаживаются в Черногории. Как принимали беженцев в Боке Которской“, *Родина*, 2006. Специальный выпуск „Россия и Черногория: веки истории“, стр. 84–88; Исти, „Потерянная картина. История эмигрантского фильма, так и не вышедшего на экран“, *Родина*, 2006, 4. Специальный выпуск „Славянский мир: общность и многообразие“, стр. 86–88; Исти, „Ленинским курсом. Как русские защищали Дунай от австрийских мониторов на Дунае (1914–1915)“, *Родина*, 2010, 11. Специальный выпуск „Гром суворовских побед. Россия на Дунае“, стр. 130–132; Исти, „Те, кто за Сталина, и те, кто за Гитлера. Российская эмиграция в Югославии в годы Второй мировой войны“, *Родина*, 2012, 11, стр. 14–16.

¹⁶ *Сербия о себе. Сборник* (Редактор-составитель М. Јованович), Москва 2005.

¹⁷ *Срби о Русији и Русима. Од Елизавете Петровне до Владимира Путина (1750–2010): антологија*, (приредио М. Јовановић), Београд 2011. Види такође рецензију на овај импозантан корпус извора: Шемјакин, Андреј, „Срби о Русији и Русима – ’од Русије до Русије’“, *Руски алманах*, 18, Београд 2013, стр. 178–181.

научна спрема се испољило већ приликом публиковања појединих материјала намењених да уђу у ту хрестоматију¹⁸. У питању је обимна – 857 штампаних страна – збирка сведочанстава српских очевидаца о Русији и Русима, која хронолошки обухвата више од два и по века и покрива историјски простор од Руске империје до Руске Федерације (преко Совјетског Савеза). Настала је у оквиру заједничког руско-српског научног пројекта: „Руси и Срби (Срби и Руси) – особености узајамне рецепције“, где руски део грађе формира корпус симетричан српском, као „одраз у огледалу“. У склопу тог пројекта, први том серије *Русские о Сербии и сербах*, који је дуго стајао припремљен, објављен је 2006. године¹⁹, а други – 2014²⁰ (то укупно износи преко 1.300 страна!). Поред тога, осмишљена је и концепција и одабран садржај трећег тома. Та серија покрива временски распон од почетка владавине кнеза Михаила Обреновића до краја Првог светског рата. Томе треба додати да ће идуће године светлост дана видети слична антологија сведочанстава Руса о Србији и Србима, која се односе на прву половину XIX века (обимом 700 страна), и коју је припремио за штампу наш колега из Нижњег Новгорода Михаил Бјелов.

Та „првобитна акумулација“ наратива има богату перспективу, јер омогућује комплексно проучавање „обостраних“ сведочанстава очевидаца – можда у облику међународне колективне монографије. Такође, може омогућити да се значајно прецизира наша представа о посебностима перцепције Русије и Руса у српској срединим, као и Србије и Срба у руској, током дугог историјског процеса; да се открију њени „трајни“ аспекти, који не зависе од смене епоха; да се покаже (опет кроз динамику) њена еволуција: како у тренуцима „поклапања“ ранијих апстрактних представа са даљине и утисака из конкретних сусрета с руском или српском стварношћу, тако и током масовних контаката Руса и Срба, који су, по правилу, повезани са судбоносним тренуцима: Карађорђева епопеја 1804–1813, Источна криза 1875–1878, Руска револуција 1917, ослобођење Југославије 1944. године. Све ће то помоћи да се ослободимо читавог низа стереотипа, шаблонских представа и оцена, које до данас постоје у масовној и научној свести и Срба и Руса... Само што ће се то „ослобођење“ сада дешавати без Мирослава.

¹⁸ Јовановић, Мирослав, „Сима Милутиновић-Сарајлија у (о) Русији 1846–1847. године“, *Руски алманах*, 10. Београд 2010, стр. 108–137; Исти, „Једно заборављено сећање на Санкт-Петербург / Милан Савић. У Русији. 1871, *Руски алманах*, 16, Београд 2011, стр. 211–226.

¹⁹ *Русские о Сербии и сербах*, Т. I (писма, стаљи, коментарији), Сост. А.Л. Шемякин, Санкт-Петербург 2006.

²⁰ *Русские о Сербии и сербах*, Т. II (архивные свидетельства), Сост. А.Л. Шемякин, Москва 2014.

* * *

А у међувремену, паралелно са студијама имагологије, он се окренуо, наизглед, потпуно замрлој идеји публикавања докумената у хронолошком распону од средњег века до савременог доба, у оквиру едиције *Москва – Србија, Београд – Русија. Друштвено-политичке и културне везе*, коју је својевремено српској страни предложио Московски градски архив (МГА). Као председник Управног одбора Архива Србије, Мирослав Јовановић је заједно с новим директором Мирославом Перишићем, реанимирао поменути идеју, коју је претходно руководство Архива чврсто „заборавило“. Тако су, у невиђено кратком року, изашла три огромна тома: I (XVII–XVIII век) – 2009; II (1804–1876 година) – 2011; III (1878–1917 година) – 2012. Додајмо да је колега Јовановић крајње заинтересовано учествовао у том пројекту, с обзиром да је био на челу редакције целе едиције са српске стране и, истовремено, један од аутора-приређивача II тома. Са руске стране заједнички пројекат води помоћник директора МГА Михаил Горинов. Аутор-приређивач првог тома је инострани члан САНУ Анатолиј Турилов (Институт за славистику РАН); другог тома – Људмила Кузмичова (Московски универзитет „Ломоносов“); а трећег – Андреј Шемјакин (Институт за славистику РАН).

Уз то, што је посебно важно, мада првобитно шире замишљен, пројекат је и у досадашњем (тротомном) облику добио црте логички завршене целине, која практично покрива читаву најважнију епоху препорода и изградње српске државности (1804–1917). Почетак тог процеса био је „наставак већ формиране политике покровитељства Русије према српском народу“²¹, која је исцрпно приказана у првом тому (XVII–XVIII вв.). Дакле, тесна повезаност три дела пројекта је очигледна. После 1917. и 1918. године ситуација у свету се радикално мења, а с њом и карактер обеју држава, њихови односи и идеологија. „Савремено доба“ није имало пуно заједничког с традицијама. И стога, чини нам се, можемо говорити о јединственом, завршеном комплексу, који у научну употребу уводи скоро хиљаду прворазредних материјала из архива Србије, Русије и Украјине. Улога Мирослава Јовановића при откривању и представљању тог, толико значајног, изворног богатства – непроцењива је.

Пошто је успешно реализовао своје архивско-имаголошке планове, директно везане за Русију, крунисао их је синтетичком монографијом *Срби и Руси. XII–XXI век. Историја односа*²², у којој је активно користио нове изворе и савремене методолошке поступке²³. Књига је изашла 2012. године и добила

²¹ Кузьмичева Л.В. „Москва и сербский вопрос в 1804–1878 гг.“, *Москва–Сербия, Белград–Россия*, Сборник документов и материалов, Т. I, стр. 39.

²² Јовановић, Мирослав, *Срби и Руси. 12–21 век* (историја односа).

²³ Јовановић, Мирослав, „Dve Rusije: o dva dominantna diskursa Rusije u srpskoj javnosti“, *Odnosi Srbije i Rusije na početku XXI века*, Zbornik radova, Beograd 2010; Јовановић, Мирослав, „Србија

Награду града Београда. На тај начин се, врло симболично (тачно за педесети рођендан), сводио биланс његовог научног стваралаштва.²⁴

Али испоставило се да је тај „тренутни“ циљ био и – коначан!

* * *

Да завршимо једном лирском нотом. Прави однос према Мирославу Јовановићу у Русији добро илуструје детаљ, који има и историјски корен. Добро је познато, да су својевремено Николу Пашића – најдоследнијег (и политички и ментално) русофила у читавој Србији – у Санкт Петербургу и Москви звали на руски начин, сасвим незванично: „Николай Петрович“. У таквом обраћању осећа се сво поштовање и расположење домаћина према госту. И наш Мирослав – као верна копија Пашића, многи пута је у свом присуству, понекад и иза својих леђа, од разних људи чуо да му се обраћају са: „Мирославе Мирковичу“, или још интимније, само – „Мирковичу“...

и Русија 1804–1878: политика, традиција, перцепција (оквири тумачења и контекстуализације)“, *Москва–Србија, Белград–Россија*, Сборник докумената и материјала, Т. II, стр. 14–38; Исти, „О ’две’ Русије у српском друштву или Русија „за унутрашњу употребу“: слика Другог као идентитетско самодефинисање“, *Срби о Русији и Русима. Од Елизавете Петровне до Владимира Путина...* стр. 11–42.

²⁴ Мирослав Јовановић је првог маја 2012. напунио педесет година.

Summary

Andrej L. Šemjakin, PhD

Miroslav Jovanović and Russia: People, Topics, Publications

The paper presents the results of historian Miroslav Jovanović's research in the field of social history of Russia and the Russian-Serbian relations. Based on the works of M. Jovanović published in Russia and on Russia and Russians, and his own memories, the author sheds light on the scope and quality of historiographical contributions of M. Jovanović and his unique position and high reputation among the Russian and Serbian colleagues. This distinctiveness is shown through a wide variety of topics he researched, along with methodological innovations he implemented, but also through a very wide circle of people in Russia who knew and respected both his personality and his knowledge. Many of scientific plans M. Jovanović had, remained only in the form of ideas or drafts, obliging his associates and colleagues to carry them out